

Ks. NORBERT JERZAK*

ŻYCIOWE DOKONANIA CYPRIANA – ZAKONNIKA I BISKUPA WROCŁAWSKIEGO W LATACH 1201–1207

Początek XIII wieku w dziejach Śląska to klarowanie się nowego okresu, podczas którego nastąpił rozkwit dzielniczy, a odbyło się to zasadniczo dzięki zmianom władzy świeckiej i kościelnej. 22 marca 1201 roku zmarł biskup Jarosław, a pod koniec tego roku, 7 grudnia, jego ojciec, książę Bolesław Wysoki¹. Jego następcą został książę Henryk Brodaty, który w historii Śląska zapisał się jako jeden z najwybitniejszych śląskich Piastów. Na stolicy biskupiej zasiadł natomiast biskup Cyprian. Prawie w tym samym czasie nastąpiła ważna zmiana w metropolitalnej stolicy w Gnieźnie. Nowym arcybiskupem w roku 1199

* Ks. dr hab. Norbert Jerzak – Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu.

¹ Jarosław był najstarszym jego synem, a matką była księżniczka ruska Zwinisława. Jarosław w obawie przed faworyzowaniem braci wziął udział w spisku przeciw ojcu, którego organizatorem był Mieszko Płatonogi. Spisek popierał Bolesław Kędzierzawy. Jego finałem było przymuszenie ojca do przekazania Jarosławowi w dożywocie dzielnicę opolskiej. Stan duchowny obrał pod wpływem ojca, dzięki któremu w roku 1197 drogą inwestytury otrzymał wrocławskie biskupstwo. O jego dokonaniach niewiele dochowało się wiadomości. Wspomagał działalność cystersów, joannitów śląskich i bożogrobców, którzy uważali go za swojego dobrodzieja. Utrzymywał stały kontakt z papieżem Innocentym III. W zachowanej korespondencji dominowały sprawy dyscypliny kościelnej i stosunku do osób świeckich. Rządził diecezją zaledwie trzy lata. Pochowany został w krypcie katedry wrocławskiej. Szerzej na jego temat zob.: K. DOLA, *Dzieje Kościoła na Śląsku*, cz. 1, Opole 1996, s. 38–39; J. JASIŃSKI, *Rodowód Piastów śląskich*, t. I, Warszawa 1973, s. 63–64; J. MANDZIUK, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku. Średniowiecze*, t. I, cz. 1: *do 1417 roku*, Warszawa 2010, s. 131–132; tenże, *Jarosław z Opola*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. VII, Lublin 1997, szp. 1047–1048; tenże, *Jarosław – książę śląski i biskup wrocławski*, „Gość Niedzielny” 76(1999), nr 36, s. 20–21, wkł. wrocł.; K. MALECZYŃSKI, [hasło:] *Jarosław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XI, Kraków 1964–1965, s. 1.

został Henryk Kietlicz, człowiek o przeogromnych zasługach dla ówczesnego polskiego Kościoła i mający stały kontakt z papieżem².

Nowy biskup wrocławski w początkowych latach swej duszpasterskiej posługi był mnichem norbertańskim, a później biskupem lubuskim. Ze względu na zajmowane stanowiska w hierarchii kościelnej oraz posiadane zdolności organizacyjne, którymi wyróżniał się w roli pierwszego opata premonstratensów we wrocławskim klasztorze, można w nim dopatrywać się wybitnej osobowości. Sądząc z imienia, którego wówczas nie spotykamy w Polsce, mógłby pochodzić z krajów romańskich albo też był pochodzenia niemieckiego³. Był profesorem nadreńskiej prepozytury w Cappenbergu. Źródła kappenberskie połączyły Cypriana w jedną osobę z Frogerem, biskupem Seez w Normandii, a pomyłka powstała prawdopodobnie przez opuszczenie imienia⁴. W roku 1181 spotykamy go, wraz z krewnym o imieniu Jan, w Czechach⁵. Według rocznika Gerlacha (Jarlocha), opata Milevska, występował on jako zakonnik z najbliższego otoczenia Gotszalka, wybitnego uczonego i opata klasztoru w Želivie (1149–1184), w którego orszaku udał się na kapitułę generalną w Prémontré. Należy sądzić, iż był wówczas członkiem norbertańskiego konwentu żeliwskiego⁶. Droga Cy-

² Szerzej na temat arcybiskupa zob. W. BARAN-KOZŁOWSKI, *Arcybiskup gnieźnieński Henryk Kietlicz 1199–1219*, Poznań 2005; M.K. BARAŃSKI, *Dynastia Piastów w Polsce*, Warszawa 2008, s. 300–312.

³ Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, [Hasło:] *Cyprian*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. IV, Kraków 1938, s. 126.

⁴ S. TRAWKOWSKI, *Między herezją a ortodoksją. Rola społeczna premonstratensów w XII w.*, Warszawa 1964, s. 196–197.

⁵ „[...] *abiit eodem anno (1181) sanctus ille abbas Gotscalcus in Franciam in capitulum Praemonstratense, habens in comitatu suo domnum Ciprianum cum cognato suo Joanne, nec non et domnum Petrum de Lonewitz cum literis praefati domini Wilealmi (fundator premonstrateńskiego klasztoru żeńskiego w Kounicach, podległego opactwu w Želivie), quae cum recitarentur patribus, petitionem viri elementis exaudiverunt et loci (Kounice) susceptionem praedicto abbati domno Gotscalco commiserunt*” (*Fontes rerum Bohemicarum*, hrsg. von J. Emler, Bd. II, Prag 1873, s. 477).

⁶ Należy tu podkreślić, że Cyprian i Jan stanowią normalną dwuosobową asystę opata udającego się na kapitułę generalną. Udział trzeciego zakonnika – Piotra, przeora domu sióstr w Lounovicach, wyznaczonego przez Gotszalka na ten sam urząd w powstającym klasztorze kunickim – jest osobno wyjaśniony jego rolą w fundacji, którą miała zatwierdzić kapituła. Tekst o założeniu Kounic, którego organiczną część stanowi *passus* o wyjeździe Gotszalka do Prémontré, tłumaczy bliżej samo wymienienie osób dwóch wspomnianych kanoników żeliwskich. Gerlach wylicza w nim zakonników z opactwa, biorących udział w pracach fundacyjnych. Jedną ich grupę stanowili bracia wysłani właśnie do Kounic w celu objęcia fundacji i organizacji domu (przeor Mandruwin, podprzeor Eberhard i „*puer*” (Richardwin), drugą – delegaci konwentu Żeliva na kapitułę mającą zatwierdzić fundację. Pewne wątpliwości odnośnie do tej interpretacji budziłby tytuł „*dominus*”, przyznany Cyprianowi, sugerujący godność przełożonego osobnego klasztoru. Jeżeli nie jest to mechaniczne powtórzenie tytułu przyznanego w jednym zdaniu trzem innym osobom (Gotszalk, Piotr,

priana do Czech prowadziła prawdopodobnie przez klasztor w Steinfeldzie, macierz zakonną domu żeliwskiego, przyjmującą w XII wieku profesów kapenberskich⁷. Być może, że sprowadzenie go z Nadrenii zawdzięczamy wspomnianemu opatowi Gotszalkowi. Bliskie związki między obu tymi postaciami potwierdza jeszcze raz Gerlach, wkładając w usta Cypriana, już jako biskupa wrocławskiego, gorącą pochwałę swego opiekuna i protektora z Żeliva⁸. Opat ten zmarł w roku 1184⁹. Cyprian pojawił się na Śląsku przed rokiem 1193, a pierwsza z buli Celestyna III dla opactwa św. Wincentego przyznała mu zasługę instalacji w klasztorze nowego zakonu¹⁰.

O wielkiej doniosłości faktu założenia wspólnoty norbertańskiej we Wrocławiu i roli, jaką odegrał Cyprian, może świadczyć notatka zapisana w nekrologu Prémontré. Zapisano ją w początkach XIII wieku, a więc współcześnie lub niemal współcześnie śmierci opata ołbińskiego. Treść tej notatki brzmi: „*Commemoratio [...] Cipriani episcopi fundatoris octo claustrorum nostri ordinis in Pollonia*”¹¹. Biorąc pod uwagę czas i miejsce powstania zapiski trudno podważyć jej wartość informacyjną. Z pewnością nie chodzi tutaj o fundacje premonstratorskie Cypriana w najczęstszym znaczeniu terminu „*fundatio*” – o żadnej takiej nie wiemy. Zasadniczą trudność stanowiłoby przy tym osadzenie w latach pobytu wspomnianego duchownego w Polsce, niemal całości fundacji placówek zakonnych znanych w wieku XIII jako norbertańskie. Brak

Wilhelm), należy pamiętać, że Gerlach spisujący swój rocznik ok. roku 1215 znał Cypriana jako opata i biskupa. Zob. C. DEPTUŁA, *Arrowezyjska reforma klasztorów w Polsce po r. 1180 a reforma premonstratorska*, „Roczniki Humanistyczne” 17(1969), s. 21, p. 60; S. TRAWKOWSKI, *Między herezją*, dz. cyt., s. 197; tenże, *Wprowadzenie zwyczajów arrowezyjskich we wrocławskim klasztorze na Piasku*, Warszawa 1962, s. 112.

⁷ S. TRAWKOWSKI, *Między herezją*, dz. cyt., s. 197.

⁸ „*Dicebat de ipso (Godescalco) saepius Cyprianus bonae memoriae Wratyslauensis episcopus*” (*Fontes rerum Bohemicarum*, t. II, s. 477).

⁹ Gloryfikator zmarłego, kronikarz Gerlach, poświęcił w swym dziele wiele miejsca ukochanemu mistrzowi, a pod rokiem śmierci umieścił obszerną jego biografię. Omówił w niej dość szczegółowo ostatni, znany mu bezpośrednio, okres życia opata. Właśnie w roczniku Gerlacha spotykamy cenne wzmianki o Cyprianie i to w ścisłym związku z osobą i działalnością Gotszalka. Jednakże, co należy podkreślić, rocznikarz nie wspomina ani słowem o samej działalności Cypriana w Polsce. Przebiegała ona więc już raczej po śmierci opata Żeliva. Gdyby zaczęła się wcześniej, to zapewne żeliwski przełożony Cypriana miałby w niej pewien udział, godny zanotowania przez Gerlacha. C. Deptuła, dz. cyt., s. 35.

¹⁰ [...] „*de consensu [...] patronorum ipsius loci [...] in ipso monasterio viros Praemonstratensis ordinis deliberatione provida ordinastis [...]*”.

¹¹ R. VAN WAEFELGHEM, *L'obituaire de l'abbaye de Prémontré* (XIIes. — Ms 9 de Soissons), Bruxelles 1912 (odb. z „*Analectes de l'Ordre de Prémontré*”, t. V–VIII), s. 198, pod dn. 23 X. Drugą część tego nekrologu, zawierającą zapiski dotyczące samego opactwa premonstratorskiego, wydał J. Evers w „*Analecta Praemonstratensia*” 1(1925).

również w źródłach oparcia dla tłumaczenia powyższej cyfry świadczeniami materialnymi biskupa dla ośmiu klasztorów. Wydaje się, że należy postawić następującą hipotezę: słowa „fundator” użyto w zapisie w szczególnym znaczeniu związanym ze statusem zakonnym klasztorów. Cyprian był „założycielem” względnie „odnowicielem”¹² klasztorów jako ten, którego akcja zdeterminowała norbertański charakter konwentów. Wspomniane przez nekrolog „fundacje” oznaczałyby przy tym – w niektórych przynajmniej przypadkach – nie założenie nowej placówki kanonikatu regularnego, ale reformę już istniejącej – przyjęcie przez nią premonstratenskiej obserwacji i ewentualnie organizacyjną inkorporację do zakonu¹³.

Cyprian we wrocławskim klasztorze dał się w dość szybkim czasie poznać jako człowiek odznaczający się odpowiednimi zdolnościami organizacyjnymi, a pierwszym przykładem była sprawa przeniesienia konwentu spod Kalisza do Wrocławia. Ponadto posiadał on sporo energii oraz kunsztu dyplomatycznego dla prowadzenia sporu, np. z moralnie podupadłymi benedyktynami, dawnymi mieszkańcami opactwa¹⁴. Wszystko to przyczyniło się do tego, że został pierwszym opatem klasztoru św. Wincentego na Ołbinie. Niewątpliwie objął ten urząd zakonny dzięki woli księcia Bolesława Wysokiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego Piotra i biskupa Zyrosława. Jego aktywność nie zamykała się w prowadzeniu wspólnoty zakonnej tylko we Wrocławiu, ale podejmował on wysiłki, aby premonstratenskie wspólnoty zaistniały w innych częściach Polski. Pierwszy klasztor, jaki wolno łączyć z osobą Cypriana, to prepozytura św. Wawrzyńca w Kościelnej Wsi pod Kaliszem. Dobroczyńcą jej był książę Mieszko Stary¹⁵, któremu przypisuje się niekiedy samą fundację domu zakonnego¹⁶. Nie można wszakże uznać za zupełnie zdyskwalifikowaną hipotezę o założeniu prepozytury jeszcze w okresie rządów Bolesława Krzywoustego. Do Kościelnej Wsi odnosi się prawdopodobnie informacja Długo-

¹² Por. znaczenie terminu „fundator” u Du Cange’a, *Glossarium mediae et infirmae latinitatis*, t. III, Paris 1844, s. 455.

¹³ Trudno przypuścić, by nekrolog premonstratenski mówiąc o „fundacjach” Cypriana brał pod uwagę drobne ekspozyturki opactwa św. Wincentego, zlokalizowane głównie w obrębie uposażenia klasztoru, jak Kostomłoty, Psie Pole, Łosinę, Bytom (por. F. BOGDAN, *Ze studiów nad egzempcją klasztorów w średniowiecznej Polsce. 1. Egzempcja polskich kanoników regularnych*, cz. 2, „Polonia Sacra”, 9(1957), nr 2/3, s. 236–237); zob. też: N. JERZAK, *Proces przejmowania pełni praw nad dobrami kostomłockimi przez wrocławskich premonstratensów do połowy XIV w.*, w: *Cierpliwość i miłość. Księga dla uczczenia Kardynała Henryka Gulbinowicza*, red. E. Janiak, W. Irek, Wrocław 2010, s. 337–352.

¹⁴ Zob. Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, [Hasło:] *Cyprian*, art. cyt., s. 126.

¹⁵ Dokument ten jest XIII-wiecznym falsyfikatem, sporządzonym już przez benedyktynów, opartym jednak na autentycznym akcie z poprzedniego stulecia. Szerzej o nim wspomina C. Deptuła, dz. cyt., s. 23.

¹⁶ S. TRAWKOWSKI, *Taberny płockie na przełomie XI i XII wieku*, „Przegląd Historyczny” 53(1962), s. 737, przyp. 23.

sza o fundacji w roku 1125 premonstratenskiego klasztoru w Chalnie koło Izbicy¹⁷, sprawiająca wrażenie zaczerpniętej ze starej zapiski. Fundatorem placówki zakonnej byłby wówczas Bolesław (przy założeniu fundacji księżęcej)¹⁸ względnie zgodnie z tradycją samej prepozytury – Piotr Włostowic¹⁹.

Drugim klasztorem polskim związanym z aktywną działalnością Cypriana był dom sióstr w Strzelnie na Kujawach²⁰. Powstał z połączenia dwóch zreformowanych kobiecych konwentów: miejscowego, podporządkowanego wcześniej Trzemesznu, oraz przybyłego – podkaliskiego.

Cyprian, będąc opatem, jeździł każdego roku do Francji na kapituły generalne swego zakonu²¹. Zapoznawał się tam ze zwyczajami panującymi we francuskiej kongregacji, które zapragnął zaszcześcić na wrocławskim gruncie. Nie było to jednak łatwe zadanie, bo jak wiemy, klasztor, choć stał się placówką arrowezyjską jeszcze przed rokiem 1193, to jednak opozycja przeciw reformie działała jeszcze ok. 15 lat po przekształceniu się w placówkę arrowezyjską. Konflikt zakończono dopiero wtedy, gdy założono osobny klasztor w Kamieńcu dla niezadowolonych, kierowanych tam przez prepozyta Wincentego²².

Drugim obszarem działalności Cypriana była diecezja w Lubuszu, której biskupem został w roku 1193, prawdopodobnie za sprawą protektora, księcia

¹⁷ J. DŁUGOSZ, *Historiae Polonicae libri XII*, t. I (Opera orania, t. X), Kraków 1873, s. 530. Poddał ją gruntownej analizie W. Knapiński, *Święty Norbert i jego zakon. Początki norbertańskich klasztorów cyrkarii polskiej i nieco z ich dziejów*, Warszawa 1884, s. 147 i 149, wskazując na podobieństwo w transkrypcji łacińskiej nazw Chaina i Kalisza oraz na zgodność podanej dalej przez Długosza informacji o przeniesieniu sióstr z Chaina do Strzelna z transacją domu sióstr z Kościelnej Wsi. Hipotezę Knapińskiego, iż mamy tu do czynienia z kombinacją opartą na starym przekazie dotyczącym dziejów prepozytury podkaliskiej, próbowano w literaturze podważać. Wydaje się jednak, że nie przedstawiono jej mocniej uzasadnionej interpretacji tekstu.

¹⁸ Szerzej zob.: S. TRAWKOWSKI, *Geneza regionu kaliskiego*, w: *XVIII wieków Kalisza*, t. III, Poznań 1962, s. 34–35.

¹⁹ C. DEPTUŁA, dz. cyt., s. 23.

²⁰ DŁUGOSZ, *Historiae Polonica*, t. I, nr 547; C. DEPTUŁA, dz. cyt., s. 25; Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1, Kraków 1937, nr 29; S. TRAWKOWSKI, *Wprowadzenie*, dz. cyt., s. 114, p. 19.

²¹ W roku 1181 jedzie do Francji na kapitułę generalną razem z opatem z Selau (*Codex Diplomaticus Silesiae*, herausgegeben vom Vereine für Geschichte und Altertum Schlesiens. Breslau, VII Band: *Regesten zur schlesischen Geschichte* (Regesten), hrsg. von C. Grünhagen, 1 Teil: *bis 1250*, Breslau 1884, s. 49). W zakonie premonstratensów był ściśle przestrzegany i zagrożony w razie niedopełnienia surowymi karami obowiązek przyjazdu na kapituły generalne, które były zebraniem wszystkich opatów i zarazem stanowiły najwyższą władzę dla całego zakonu. Opaci musieli zjawić się osobiście, zastępstwo było tylko wyjątkowo dopuszczalne. Zwolnienia dla opatów z dalszych stron zaczynają się dopiero w trzecim dziesięcioleciu XIII wieku; zob. W. KNAPIŃSKI, dz. cyt., s. 81 n.

²² Por. T. SILNICKI, *Dzieje i ustrój Kościoła katolickiego na Śląsku do połowy XIV w.*, Warszawa 1953, s. 104.

Bolesława Wysokiego. O jego rządach na tamtym terenie nie zachowały się żadne wiadomości²³. Istnieją co prawda lakoniczne wzmianki, ale o małym znaczeniu. Na pewno uczestniczył w zjazdach, spotykając się z polskimi biskupami, książętami i wysłannikami papieskimi. Na podstawie listu apostolskiego *Nuper a Nobis* z 18 maja 1199 roku został upoważniony przez papieża Innocentego III do zdjęcia ekskomuniki z pewnego zakonnika i przywrócenia go do stanu kapłańskiego²⁴.

Nie ulega wątpliwości, że na stolicę wrocławską dostał się Cyprian z woli Bolesława Wysokiego i jego syna Henryka. Sposób nominacji Cypriana na biskupa wrocławskiego był nowością, niespotykaną dotąd na terenach Polski. Pismo papieża Innocentego III z roku 1201, znane tylko z rejestru²⁵, mówi wyraźnie o postulacji i poleciło zbadanie sprawy komisji złożonej z arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza, opata cysterskiego z Łądu i gnieźnieńskiego archidiakona. Postulacja była terminem używanym w prawie kanonicznym na wypadek wyboru kandydata, który nie posiadał pełnej zdolności do objęcia danego urzędu²⁶. Zasada prawna odnosiła się do Cypriana, który bez papieskiego pozwolenia nie mógł opuścić Lubusza i przenieść się do Wrocławia. Lecz inny aspekt zasługuje tutaj na uwagę. Ta postulacja pozostawała w ścisłym związku z elekcją przez uprawnioną do wybierania korporację. W danym wypadku dokonała tego sama kapituła wrocławska i w ten sposób Cyprian stał się pierwszym elekcyjnym biskupem polskim²⁷, a Wrocław pierwszym w Polsce miejscem, gdzie dokonano elekcji biskupiej. Warto zaznaczyć, że dzisiaj nie znamy relacji pomiędzy formą prawną a dokonanym wyborem Cypriana na urząd biskupi. Wiemy, że nie doszło do jaskrawego przeciwstawiania się dotychczasowej praktyce. Wyborowi Cypriana na stolicę wrocławską sprzyjał fakt, że był on konsekrowanym biskupem, oraz konieczność odniesienia się do Rzymu, co wyszło z kapituły wrocławskiej może w myśl wskazań metropolity.

²³ Dzieje tej średniowiecznej diecezji opisał S.W. WOHLBRÜCK, *Geschichte des ehemaligen Bisthums Lebus und des Landes dieses Namens*, t. I, Berlin 1829, s. 54, jak również A. WEISS, *Organizacja diecezji lubuskiej w średniowieczu*, Lublin 1977. Zarówno jeden, jak i drugi prawie nic nie mówią o działalności Cypriana.

²⁴ *Regesta Pontificum Romanorum*, wyd. A. Potthast, t. 1, nr 700, s. 67; Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1, Kraków 1937, nr 147, s. 136.

²⁵ A. THEINER, *Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae gentiumque finitimarum historiam illustrantia*, Romae 1860, nr 138; W. ABRAHAMA, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy XII wieku*, Poznań 1962, s. 224, p. 2.

²⁶ Właśnie za Innocentego III ustalały się zasady odnośnie do postulacji. Rozstrzygnięcia papieskie, wywołane przeważnie wypadkami powołania na opróżnione biskupstwo biskupa innej diecezji, weszły następnie do *Dekretaliów*, c 4 X 1.5; T. SILNICKI, dz. cyt., s. 57–58.

²⁷ Dopuszcza to, choć z wielką ostrożnością, W. ABRAHAM, dz. cyt., s. 224, przyp. 2.

Cyprian był najpewniej kandydatem książęcym, którego kapituła w formie swej uchwały przedłożyła papieżowi do zatwierdzenia, bo inaczej nie było możliwe przejście Cypriana do diecezji wrocławskiej. Książę Bolesław był w dobrych relacjach ze Stolicą Apostolską, gdyż sprzyjał reformie kościelnej. W Rzymie poczytano to za postulację, stosując pojęcia prawne w Kościele już przyjęte, a we Wrocławiu tak książę, jak kapituła dalecy byli chyba od przekonania, jakoby zaszło coś rewolucyjnego, co wstrząsnęło dotychczasowym sposobem obsadzania stolicy biskupiej. Takiego przekonania nie odczuwali ani współczesni, ani potomni. Nic w tym dziwnego, bo zazwyczaj więcej się zważało na osoby i zdarzenia niż na formy prawne, zwłaszcza jeśli one, dzięki szczególnej sytuacji, objawiały się spokojnie i pozbawione były sprzeczności w stosunku do form praktykowanych w przeszłości. Postulację wrocławską z roku 1201 można uznać za pierwszą próbę wprowadzenia zasady elekcyjności przy obsadzaniu biskupstw w Polsce, a ponieważ próba wypadła pozytywnie, więc zachęciła środowisko kościelne do podobnego sposobu wyboru biskupów. Tak zapewne oceniał sprawę gnieźnieński arcybiskup Henryk Kietlicz.

Cyprian, podobnie jak w Lubuszu, tak i we Wrocławiu, nie urzędował zbyt długo. W kronikach przedstawiano go jako biskupa wrocławskiego, który umiał zachować dobre stosunki z dworem książęcym, z klasztorami oraz z własnym arcybiskupem. Prowadził też korespondencję z papieżem Innocentym III w sprawach prawodawstwa i obserwacji zakonnej²⁸. Był gorliwym opiekunem i hojnym dobroczyńcą. Za jego czasów i przy jego współudziale została sfinalizowana wielka fundacja Henryka Brodatego, klasztor cysterek w Trzebnicy (1202–1203)²⁹. Poświęcił on kościoły wybudowane przez premonstratensów i joannitów. Był opiekunem cystersów, joannitów i kanoników regularnych kongregacji arrowezyjskiej. Dla trzebnickich zakonnic, dla cystersów z Lubiąża, dla joannitów ze Strzegomia i kanoników regularnych z wrocławskiego klasztoru na Piasku biskup bądź to czynił nadania, bądź zatwierdzał dawne, najczęściej w dziesięcinach będących uposażeniem poszczególnych kościołów w posiadłościach klasztornych³⁰.

Także w obszarze spraw politycznych biskup Cyprian odnosił znaczne sukcesy. Wraz z arcybiskupem gnieźnieńskim Henrykiem Kietliczem i biskupem krakowskim Pełką doprowadził do ugody pomiędzy Henrykiem Brodatym a jego stryjem Mieszkiem, która została zatwierdzona i umocniona ekskomuniką w bulli papieża Innocentego III z 25 listopada 1202 roku³¹. Na tej podstawie

²⁸ Z. KOZŁOWSKA-BUDKOWA, [Hasło:] *Cyprian*, art. cyt., s. 126.

²⁹ Regesten, nr 81, 90, 91, 92.

³⁰ Dla cystersów z Lubiąża (Regesten nr 77); dla joannitów ze Strzegomia (tamże nr 86, 87); dla kanoników regularnych z klasztoru na Piasku (tamże nr 88); dla cysterek z Trzebnicy (tamże nr 91).

³¹ Tamże nr 83, 84.

ziemia śląska została podzielona na dwie części: Dolny Śląsk (wrocławsko-legnicki) i Górny Śląsk (opolsko-raciborski). Obie linie książęce wykluczały wzajemne dziedziczenie, a ich dzieje potoczyły się własnymi torami³². Być może, że przy tej sposobności zjechał na Śląsk arcybiskup Henryk Kietlicz. We Wrocławiu widzimy go ponownie 22 stycznia 1203 r. Zatwierdził wtedy fundację trzebnicką i darowizny uczynione na jej rzecz przez księcia i biskupa³³. Najdłużej przyszło mu na Śląsku zabawić w roku 1206, kiedy wykląwszy Władysława Laskonogiego i nawzajem przez niego wygnany, znalazł tam gościnę³⁴, skąd pod koniec roku udał się do Rzymu³⁵. Może wizytował wtedy diecezję wrocławską, może zwołał synod do którejś miejscowości leżącej w jej obrębie³⁶, w każdym razie z Wrocławia przez kilka miesięcy sprawował rządy nad polskim Kościołem i z oddanymi sobie ludźmi obmyślał plan kolejnej walki. Udział Cyprania w tym wielkim sporze kościelno-politycznym i w dążeniach reformatorskich arcybiskupa, z braku źródeł, jest nieznan, ale można przypuszczać, że w miarę możliwości udzielał mu pomocy, choćby materialnej³⁷, i że jego poglądy w zupełności podzielał. Cała działalność Cypriana ożywiona była kościelnym duchem, a za jego krótkich rządów pozostały kilkakrotne ślady kontaktu Wrocławia z Rzymem³⁸.

Biskup Cyprian zmarł 25 października 1207³⁹ roku i został pochowany w kościele cysterskim w Lubiążu, obok swojego protektora – księcia Bolesława

³² K. DOLA, dz. cyt., s. 39.

³³ W. HAEUSLER, *Urkundensammlung zur Geschichte des Fürstentums Oels bis zum Aussterben der Piastischen Herzogslinie*, Breslau 1883, nr 8 i 9.

³⁴ „*Facta est autem hec commutatio anno illo (1206) in quo dominus Henricus archiepiscopus excommunicato ab ipso duce Wlodizlao mansit in Wratislavia*” z dokumentu zamiany wsi między księciem Henrykiem I a klasztorem św. Wincentego (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wydał i oprac. Z. Perzanowski, Warszawa 1975, t. I, nr 40).

³⁵ 4 stycznia 1207 roku wychodzi wiele pism papieskich dla Polski w ważnych sprawach, co dowodzi, że Henryk Kietlicz był już osobiście w Rzymie (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, nr 41–48).

³⁶ Synod Kietlicza przed rokiem 1207 przyjmuje W. ABRAHAM, *Pierwszy spór kościelno-polityczny w Polsce* (odczyt na publicznym posiedzeniu Akademii Umiejętności 3 maja 1895 r.), Kraków 1895, s. 296.

³⁷ Papież wezwał biskupów polskich, by wspomagali materialnie arcybiskupa, 7 stycznia 1207 roku (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I nr 49).

³⁸ Są to głównie papieskie bulle protekcyjne dla śląskich klasztorów (Regesten nr 74, 75, 81, 100, 105). Spraw politycznych śląskich dotyczą dwa pisma Innocentego III z 25 listopada 1202 roku (tamże nr 83, 84), jedno zaś, z 1202 roku, sprawy pewnego zakonika od kanoników regularnych, który otrzymał święcenia prezbitera z niezachowaniem czasu, który winien był upłynąć od przyjęcia przez niego święceń diakońskich (Regesten nr 82).

³⁹ L. SCHULTE, *Das Todesdatum des Bischofs Cyprian von Breslau und das Ordinationsjahr seines Nachfolgers des Bischofs Lorenz*, „*Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens*” 41(1907), s. 388.

Wysokiego. Portret na pieczęci przedstawiał go w postaci stojącej z pastorałem w prawej i otwartą księgą w lewej ręce.

Biskup Cyprian należał do tej grupy rządców wrocławskiej diecezji, którym rządy upływały na powolnym i spokojnym wprowadzaniu reform. Zapoznawał się z nowymi prądami powstającymi w europejskiej kulturze Zachodu. Jego następcy już nie znajdą tyle spokoju. Staną w obliczu nowej sytuacji w Kościele polskim, a także wobec zmieniającej się sytuacji na Śląsku. Będą zmuszeni do prowadzenia polityki na własną rękę, w której ponad wszystkimi innymi stanie zagadnienie stosunku Kościoła do państwa. Pewne zakończenie nieustannych sporów znajdzie swoje rozwiązanie w roku 1290, kiedy to Kościół wrocławski zdobędzie upragniony immunitet.

Słowa kluczowe: Cyprian, biskup wrocławski, historia śląska, norbertanie

Life accomplishment of Cyprian – monk and bishop of Wrocław in 1201–1207

Summary

In 1201 Cyprian became the bishop of Wrocław. Cyprian was a distinguished clergyman, because of his charismatic nature and organizational skills quickly climbed the ladder of church hierarchy. His church career began as a norbertine monk and ended as a bishop. Place and date of birth of Cyprian are unknown, but because of the name – Cyprian (not known in Poland in those days), it is to think, that he came from Latin or German countries.

We know from the records, that Cyprian appeared in Silesia before 1193, where he got the task of reforming the norbertine community in Wrocław. Organizational sense, efficient diplomacy and patronage of Prince Bolesław the Tall, Archbishop Peter of Gniezno and Bishop Zyrosław were contributing that he became the first abbot of the monastery of St. Vincent in Olbin.

Cyprian undertook also efforts, that *premonstratensians* communities occurred in other parts of Poland.

In 1193 Cyprian became the bishop of the diocese in Lubusz, through the intercession of the Duke Bolesław the Tall, but we do not have information about the rule on those areas.

Cyprian enjoys great affection of Prince Bolesław the Tall and his son Henry, soon became the bishop of Wrocław. This election, as well as personality of Cyprian in this position didn't meet with the approval in Rome, but Duke Bolesław enjoying large graces from the Pope, because he favored the reform

of the church, pushed through the approval of this choice. In this way Cyprian became the first Polish elective bishop.

Cyprian's tenure in Wrocław did not last too long. But in the annals was this time recording as abounding in good relations with the ducal manor, monasteries, with their own archbishopric and the papacy. During his reign and by his participation came to great foundation of Henry the Bearded, cistercian monastery in Trzebnica. He became a carer of cistercian, johannite and regular canons, he gave them new or approved old privileges.

Cyprian as a bishop of Wrocław proved to be also an effective politician and diplomat. Thanks to him and support of archbishop of Gniezno and bishop of Kraków came to a settlement between Henry the Bearded and his uncle Mieszko. Bishop Cyprian died October 25, 1207. He was buried in the cistercian church in Lubiąż, next to his patron the Duke Boleslaw the Tall.

Key Words: Cyprian, Bishop of Wrocław, History of Silesia, Norbertanian